

KIRSAL KALKINMA MODELLERİ DOĞU VE GÜNEYDOĞU GERÇEĞİ

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN*

ÖZET

Kırsal alan kalkınma süreci, sadece ülkemizin belirli bölgelerine özgü bir yapılaşma değildir. Doğu ve Güneydoğu, günümüzde terör ve toplumsal şiddetin baskısı altında bulunmasından ötürü, üzerinde hassasiyetle durmamız gereken bir yöremizdir. Öncelik, Doğu ve Güneydoğu yöremize verilmek suretiyle bir milli kalkınma projesinin gündeme alınması gerekmektedir. Bir milli kalkınma projesinin uygulama alanına aktarılması, toplumsal düzenin yeniden kurulması zorunluluğu vardır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Alan, Kalkınma, Göç, Yoksulluk.

ABSTRACT

Rural development doesn't only belong to some of the region of our country. Having problems of terrorism and social conflict, South-East region must be handled carefully. Firstly, it is necessary to prepare a national development program related to South-East Anatolia. Feasibility of a national development program and securing of social order are necessary.

Key Words: Rural Area, Development, Migration, Poverty.

GİRİŞ

1987 yılından beri toplumsal şiddet ve gerilla eylem biçimlerinin devreye girdiği Doğu ve Güneydoğu yöremizde kırk bin insanımızı kaybetmiş bulunuyoruz. Şu anda, Güneydoğu Siyasal Kürtçü eğilimlerin odak noktası

---

* Emekli Öğretim Üyesi

altındadır. Osmanlı'dan beri aşiret-kabile, etnik yapılaşma ve sosyo-ekonomik kalkınma sürecinin de ötesinde, kendi içine kapanmış, sorunlara gebe, stratejik konumu olan bir coğrafya bölgemizdir. Gün geçtikçe siyasal eylem biçimlerinin baskısı altında derlenip-toplanma olanağını da yitiren Güneydoğu, şu anda bütüncül (holistic) bir kalkınma beklentilerine gebe. Bu nedenle, yerlilik kimliği yüksek olan insanımızın-terör ve şiddet olaylarının ötesinde-bir an önce kalkınma motivasyonunu gündeme taşıyarak sürecin başlatılması gerekmektedir. Bu araştırmamızda, Güneydoğu yöremiz için ön görülen bir kalkınma sürecinin alt yapısını oluşturan parametreleri ortaya koyarak, konuya yaklaşımımızı belirtmek istiyoruz.

Bilindiği üzere, Batı toplumlarında, özellikle ABD'de kırsal kalkınma süreçlerinin kendine özgü yapısal modelleri vardır. Bu nedenle, köylülük yaşam biçimi, bilimsel araştırma yöntem ve teknikleriyle, kısa dönem içinde kentleşme sürecini başlatmış ve kent kırsal alan bütünleşmesi (rurbanization) sağlanmıştır. Ülkemiz ise, hâlâ Doğu ve Güneydoğu'da kabile-aşiret kimliğini sürdürmektedir. Kentleşme ve kentle özdeşleşme (kentlileşme) istenilen normal düzeye gelememiştir. Yörede uzun süreden beri başlatılmış olan toplumsal şiddet ve terör olayları da, ortamın alt üst olmasına neden olmuş, adeta kırsal yöreler boşalmış, buna karşılık metropol kentlerin varoşları alt-kent diyebileceğimiz gecekondulaşma olgusunun meydana gelmesine neden olmuştur. Bu araştırmamız, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde, köylerden kentlere göçlerin nedenleri, doğurduğu sonuçlar ile bunlara ait önleyici tedbirlerin neler olabileceği hususunda yapılmış araştırmaların bir yorumlanmasıdır.

Doğu ve özellikle Güneydoğu yöremiz şu anda ikili bir oluşumun içindedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bunlardan ilki kırsal alanların boşalmış iç ve dış göçlerin yoğunluk kazanmış olmasıdır. İkincisi de, terör ve şiddet olaylarının stratejik konumunu oluşturan sıcak bölge olma konumunu sürdürmesidir.

Kırsal alanların büyük kentlere yönelik nüfus akışları, köylerin birçoğunun nerede ise boşalmalarına ve tarımsal üretkenliklerin yitirmelerine neden olmuştur. Yöremiz, günümüzde bu çizgide bulunmaktadır. Terör ve şiddet olaylarının ötesinde, Doğu ve Güneydoğu yöremiz kaderine terk edilemez. Bir milli kalkınma projesinin uygulama alanına aktarılması, toplumsal düzenin yeniden kurulması zorunluluğu vardır.

1. İç ve Dış Göçlerin Nedenleri

Kırsal alan kalkınma süreci, sadece ülkemizin belirli bölgelerine özgü bir yapılaşma değildir. Kalkınma, kendine özgü bütüncül (holistic) bir özelliği temsil eder. Doğu ve Güneydoğu, günümüzde terör ve toplumsal şiddetin baskısı altında bulunmasından ötürü, üzerinde hassasiyetle durmamız gereken bir yöremizdir. Biz ancak Doğu ve Güneydoğu sorgulamasını yürütürken tüm kırsal alanların sorunlarına da değinmek durumundayız.. Görüşlerimize taban oluşturan verilerin önemli bir kesimi, katılımcı gözlem ve görüşme tekniklerine dayalı alan araştırmalarımızın bir yansımasıdır. Bu nedenle, Erzurum-Erzincan-Malatya-Elazığ-Tunceli-Bingöl-Kars-Adıyaman-Van-Diyarbakır-Urfa ve Ağrı gibi illerimizin sorunları üzerinde yürüttüğümüz alan araştırmalarına özgü verilere de bu açıdan bakılması gerekmektedir.

Bugün, ülkemizin en önemli sorunu, 1960'lerden sonra hızla artan topraktan kopma, kentlere ve metropolit merkezlere olan baş döndürücü göçlerdir. Bu iç göçlerin yanında ayrıca dış göçlere de tanık olmaktadır. Dış göçler nedeniyle, Türkiye nüfusunun yaklaşık olarak üç buçuk milyonu yurt dışında çalışan kitlelerden ibarettir.

Bir süreden beri yapılan mikro-yapı (kırsal monografiler) araştırmaları göstermektedir ki köylerden kentlere yüksek oranda nüfus akımı vardır. Bunlardan bir kaçına sırasıyla değinmek istiyorum. Erzincan'a bağlı Kemaliye ilçesi üzerinde yapılan geniş kapsamlı bir araştırmada (Gülten, 1971) "geçiş sıkıntısı yüzünden" ilçede nüfusun boşaldığı ileri sürülmektedir. Keza, yabancı bir araştırmacı (Fenske, 1972) yine Kemaliye'ye bağlı Kabataş köyünde "dışarıda çalışma bir gelenek haline gelmiştir" ve Kabataş'ın 1945 nüfusu 547 iken bu oran 1960'da 296'ya düşmüştür demektedir.

Erzurum'un İspir ilçesi için de durum bundan farklı değildir. Nitekim, İspir'in "sosyo-ekonomik ve tarımsal yapısı" üzerinde yürütülen bir araştırmada (Ayyıldız, 1975) "toprak-insan ilişkilerinin dengesiz olduğu bir dağ köyünde tarım arazisinin yetersizliğinden dolayı kırsal aile fertlerinin, özellikle ergin erkek nüfusun aile geçimlerini temin ve yaşantılarını sürdürebilmek için köylerini devamlı ve geçici olarak terk etmekle karşı karşıya kaldıklarına" değinilmektedir. Görülüyor ki, araştırmacı, toprak yetersizliği dolayısıyla köyden kente olan göçlere ağırlık vermektedir. Aşkale'ye bağlı Büyük Geçit köyünde yapılan en son araştırmada da 1965-1975 yılları arasında yani 10 yıl içinde 30 aile yaklaşık (150) kişinin göç ettiğini (Atalay, 1976) biliyoruz. Aynı

şekilde, Erzurum'un Pırnakapan köyünde yapılan “mikro-sosyo-ekonomik” bir araştırmada (Kishalı, 1976) 1971’de 432 nüfuslu olan köyün 1975’de 395 nüfusa düştüğü saptanmıştır. Böylece, 1945’de hane sayısı 225 iken, 1975’de 64’e düşmüş oluyor.

Buna karşılık, Batıda Menemen ilçesine bağlı Musabey köyünde, 1973’te tespit edilen rakamlara göre: Mal sahibi, kiracı; ortakçı, mal sahibi; ortakçı, mal sahibi; kiracı-ortakçı, mal sahibi ve kiracı olmak üzere altı tabakalaşmanın mevcut bulunduğu tanık olmaktadır (Doğanca, 1976). Oysa, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bu tabakalaşma, mal sahibi ortakçı veya kiracı ile Maraba dediğimiz topraksız ve mülkiyet araçlarına sahip olmayan ya ikili veya üçlü tabakalaşmadan ibarettir.

Topraksızlık ve geçim darlığı ya da işsizlik yeni tabakalaşmalara veya iç-dış göçlere sebep olmaktadır. Musabey köyünde toprak yetersizliği nedeniyle tek bir köylü yurt dışına göç etmemiştir. Çoğu kez, artan nüfus karşısında, tarımda kapitalistleşme süreci sonucu iç dış göçlerin yoğunlaştığına tanık olmaktadır. Çukurova’da yapılan araştırmalarda ilginç sonuçlara varılmıştır. Mübeccel Kıray’ın Çukurova’da farklılaşması da gözlemlerimizi desteklemektedir. İlkel bir tarım düzeyinde olan toprağın köydeki hemen hemen bütün aileler arasında eşit (40-50 dönüm kadar) dağılmış olduğu Oruçlu köyünde geniş ailelerin oranı %41’dir. Tarımda kapasiteleşme sürecine geçiş halinde bulunan ve köylülerin %23’nün topraksız olduğu Karacaören köyünde ise geniş ailelerin oranı %29’a düşmektedir. Büyük toprak sahiplerinin egemenliği altındaki köylülerin çoğunluğunun işçi ve %81’nin topraksız olduğu Yunusoğlu köyünde ise çekirdek ailelerin oranı %13’e düşmektedir. Her üç köy incelemesi bize iki gerçeği göstermektedir, bunlardan ilki, toprak büyüklüğü ile aile biçimi arasında bir bağlantının bulunması, ikinci de Çukurova gibi, Türkiye’nin en verimli bir bölgesinde topraksızların miktarının %81’e kadar ulaşmış olmasıdır. Bunlar ya ortakçılık veya işçi olarak tarım sektöründe çalışmakta, yahut da makineleşme ve endüstrileşmenin sonucu kent merkezlerine yığılmaktadırlar.

Bunu kanıtlayan bir diğer araştırma da, Erdek ile Kırıkkale’ye bağlı Kalecik kasaba araştırmalarıdır (Eralp, 1974). Erdek’te 1935 yılında nüfus 7387 iken 1969’de 8615’e yükselmiştir. Bu durum aynı tarihler için Kalecik’te 3780 iken otuz yıl sonra 3888 olmuştur. Görülüyor ki, turizm ve küçük el endüstrileriyle herhangi bir ürün (pamuk, elma, fındık, çay vb. monokültürü etrafında kümeleşen kırsal alanlarda göçlerin durumu farklılaşmaktadır.

Örneğin, Safraköy gelişmesinde olduğu gibi, Safraköy'ün ilk yerleşme sahasının çekirdeği 1927 yılında 500 nüfusu barındıran 100-150 haneden ibaret bir topluluktu. Bugün ise bu mahalle 10.000'den fazla bir nüfusa sahiptir. Köydeki gelişme 1960 yılına kadar çok ağır cereyan etmiştir. Nitekim, 1960 sayımında nüfus ancak 3479 idi. Buna karşılık 1965 nüfus sayımında 10.000'i aşmış, 1970'de ise 25.000'i geçmiştir (Tümertekin, 1973).

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde, iç ve dış göçlerle ilgili olarak değişik sonuçlar elde etmekteyiz. Şöyle ki, Diyarbakır yöresinde Kürtçe konuşan ağa köyleri ve Yezidi köylerinde (Umur, Güzelşeyh, Yasince) kente göç hatta geçici göç yok denecek kadar azdır (Gençler, 1974). Çünkü, köylü-ağa ilişkileri erkeklerin çalışmak üzere dışarıya gitmelerini engellemektedir. Bu özellikleriyle ağa köyleri, kültür değişmesi bakımından “çok az açık veya kapalı” köy toplulukları kategorisinde yer almaktadır. Dil, din veya soy açısından etnik farklılaşmalar ile ağalık ve seyitlik yapılar nedeniyle iç ve dış göçler farklı durumlar ortaya koymaktadır. Bunun da üzerinde önemle durulması gerekir. 1960 yılında Diyarbakır Havzasında yapılan bir araştırmada bazı kırsal yörelerde (Dicle, Hazro, Lice) nüfusu en yüksek düzeye ulaştığına, buna karşılık (Çınar, Bismil, Diyarbakır merkez ilçesi ile Ergani) havzasının güney ve batı kıyısında nüfus yoğunluğu en düşük orandadır (Sözer, 1969).

Aynı zamanda Diyarbakır Havzasında hızlı bir nüfus artışı ile karşı karşıya bulunuyoruz. Nitekim, nüfus 1945 de 273.041iken bu miktar 20 yıl içerisinde %105 oranında bir artışla 1965 de de 562.477'ye ve 1970 de ise 581.208'e yükselmiştir. Havza'da nüfus artışının bu derece yüksek oluşunun nedenleri: a) doğum oranının ölüm oranından fazla olması; b) Diyarbakır, Batman, Siirt, Silvan ve Ergani gibi yeni yerleşme ve endüstri, petrol merkezlerinin kurulmasının önemli etkisi olmuştur. Sözer'e göre bu göçü yaratan nedenlerin başında: a) Gelir azlığı, b) Asayişsizlik, c) Kan davası gibi toplumsal rahatsızlıklar gelmektedir. Keza DPT'nin bir araştırmasında (477 hane) kente göçün nedenleri şöyle sıralanmaktadır: a) Yoksulluk ve topraksızlık (%21.8); b) Geçimsizlik (kan davası) (%1.7); Kentte iş bulunması ve (%47.0); evlenmedir (%17.4). Aynı şekilde, 1974 yılında Erzurum gecekonduları üzerinde yapılan bir araştırmada ise kente göç edenlerin ileri sürdükleri görüşler: Geçim sıkıntısı, kan davası, kentte yaşama isteği, çocuklarının eğitimi, meslek edinme gibi nedenler etrafında toplanmaktadır.

Böylece, 1980'ler öncesi Türkiye genelinde göçlerle ilgili iki yönlü bir süreçle karşılaşmaktayız. Bir yandan topraksızlık, geçim darlığı, nüfus artışı,

bölgenin karakteristiğine göre kan davası ağa zulmü, kentlere olan istek gibi çeşitli nedenlerle kırsal alanlardan kentlere ve metropoliten merkezlere yönelen iç göçlerle; öte yandan sanayileşme ve kentleşme gibi önemli iki sosyo-ekonomik gelişme sonucu erozyona uğrayan kırsal alanların boşalması ve yeni kent merkezlerinin doğmasına tanık olmaktadır. Nitekim, yurdumuzda kırsal nüfusun toplam nüfusa oranında kentleşme nedeniyle gittikçe azalmakta olduğunu, DPT'nin yurt çapında yapmış olduğu ve biraz önce değindiğim bir araştırmasında gözlemektediriz (Türk Köylerinde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, Rapor: I, 1970). Bu araştırmaya göre, 1955 yılında (%71.2) olan bu oran, 1960'da (%68.1) ve 1965 ise (%62.3) olmuştur. Bütün Türkiye için yıllık ortalama artış hızı (%26) iken kentlerde (%4.2), kırsal alanlarda ise (%1.9) dur. Kuşkusuz kırsal nüfus artışının genel nüfus artışından düşük olması, kentleşme hareketine bağlıdır.

2. Göçler ve Arkalarında Bıraktıkları Sorunlar

Böylece, gerek mikro-yapıda (kırsal alanlar) gerekse makro-yapıda (kasaba ve kent) yürütülen araştırmaların sonuçları bize üzerinde önemli durmamızı gerektiren bazı sosyo-ekonomik ve kültürel gerçekleri hazırlamaktadır. Genellikle bunları iki noktada toplayabiliriz: 1) Köylerin, normal gelişmenin dışında giderek artan bir hızla boşalması, toplumsal erozyona uğraması; 2) Sağlıklı olmayan sanayileşme ve kentleşme sonucu büyük kent ve metropoliten merkezlerinde ortaya çıkan (gecekondulaşma, yoksulluk kültürü ve çevre kirlenmesi gibi) sosyo-patolojik sorunlar. Bunlar, bugün ülkemizi tehdit eden ve çözümlenmesi gereken geniş kapsamlı başlıca iki problematik noktadır. Şimdi bu toplumsal sorunları kısaca inceleyelim. 1) İlk, köylerin, yukarıda zikredilen nedenlerle, artan bir hızla kentlere ve metropoliten merkezlere yığılması olayını inceleyelim. İster gelişmiş endüstri ülkelerinde isterse arkaik toplumlarda olsun, çağdaş gelişme ikili toplum yapısını ortaya koymaktadır. Şöyle ki bir yanda kentler, öte yanda köyler; yoksullar-zenginler, sosyo-ekonomik ve kültür alanları olarak gecekondu-zengin mahalleler bu ikili özellikleri göstermektedir. Bunlardan bir kesimi toplumsal reformlar yönünden çözümlenmesi gereken sorunlar ise de, ötekileri özellikle köy-kent farklılaşması önem arz eden bir husustur. Kuşkusuz kentleşme doğal bir süreçtir. Ancak, kırsal alanların tahrip edilmesi anlamına insan gücü kaynaklarının sürekli olarak tüketilmesi "köylülük" (rurality) duygusunu ortadan kaldıracaktır. Nitekim bunun en açık örneğini Sovyet Rusya'da

görmekteyiz: 1917 Devrimi'nden sonra, Sovyet Rusya'da atılan ilk adım, sanayi sektöründe olmuştur. Kalkınmanın temelini teşkil eden bu hızlı sanayileşme hareketinin başlıca hedefi, yoksulluğu gidermek ve Rusya halkına yeni umutlar kazandırmaktır. Bu yüzden hızlı sanayileşme, sosyalist hareketin zaferi için bir basamak taşı teşkil ediyordu. Buna bağlantılı olarak, tarım sektöründe, özel mülkiyetin kaldırılması teşebbüsleri ve kolektifleştirme hareketleri, geniş köylü kitlelerinin kısa zamanda sanayi merkezlerine kaydırılması imkânını yaratmıştır. Bunun sonucu, köylülük bilinci yıkılmış, kırsal alanlar adeta tüketilmiştir. Köylülük olgusunun yıkılışının, hazin örnekleriyle dönemin Demir Perde ülkelerinde ana çizgileriyle izleyebiliriz. Sovyetler de köklü değişimler, kısa zamanda tarım kesiminden çok yönlü sorunların ortaya çıkmasına, bunun sonucu olarak da tarımsal ürünlerin kalitesinin bozulmasıyla verimliliğini düşmesine sebep olmuştur. Durum bununla kalmamış, irade dışı kolektifleştirme, bizzat Stalin'in Çörçil'e anlattığı gibi, beş milyona yakın köylünün öldürülmesine yol açmıştır. Bu rakam Garaudy'ye göre on milyondan fazladır (Garaudy, 1970).

Sanayideki hızlı ilerlemelere karşılık tarım sektöründeki bu gerilemeler Sovyet yöneticilerini yeni bir takım tedbirler almaya zorlamıştır. Bu da, her şeyden önce ekonomi kesiminde görüldüğü gibi, Marxist sistemin yapısında bazı reform hareketlerinin başlatılmasını sağlamıştır. Şüphesiz, özel çiftçilik işletmeleri bu yeniliklerden biridir. Bu gelişimin sonucu olarak, Sovyet Rusya tarım sektöründe: 1) Kolektif çiftçilik, 2) Devlet çiftçiliği; 3) Özel çiftçilik olmak üzere üç çeşit işletme tipini rastlamaktayız.

3. Köylülük Bilincinin Silinmesi

Görülüyor ki Sovyet Rusya'da tarım sektöründe bu üçlü gelişme, 1917 yılından sonra desteklenen hızlı endüstriyel gelişmenin bir ürünüdür. Kısa zamanda kırsal alanların boşalarak kentlere ve sanayi merkezlerine kayması, "köylülük" duygusunu yıkmıştır. Bu nedenle, Sovyet Rusya o tarihten bugüne kadar tarım sektörün ve sanayide göstermiş olduğu başarıyı koruyamamış, sürekli olarak dış ülkelere yardım sağlama yoluna gitmiştir. Bugün, "köylülük" duygusunu yıkan ülkelerin başında Rusya, ikinci olarak da İngiltere gelmektedir.

Rusya, ortaya çıkan bu hatayı -bir sosyalist ülke olmasına rağmen- düzeltmeye gitmiş, özel ve devlet çiftlikleri ile kolektif çiftliklere paralel olarak;

a) “işçi-köylü”, b) “köylü-işçi” ayırımlarına da yönelmek suretiyle de köylü “Patent” yapısını korumaya çalışmıştır. Bu nedenle, Rusya’da kolektif ve devlet çiftlikleri “bir çözümlemeli marjinal grup” olarak ifade edilir. Özellikle, “köylülük” niteliklerinin iki çiftlik sistemi içinde hangisinde ağır bastığı hususu önemli bir yer tutar. Sovyet Rusya’da 1989’a kadar, bu sorun, yani “köylülük özellikleri”nin devlet ve kolektif çiftliklerdeki durumu, inceleme konusu yapılmamıştır. Daha ziyade özel ve devlet çiftlikleri üzerinde durulmuştur.

Sovyet Rusya’nın tarımsal yapısı üzerinde tarafsız Batılı bilim adamlarının yorumlarına göre, nerede sosyalist sektör için iş, gelirin çoğunluğunu sağlıyorsa, o zaman “işçi-köylü” deyiminden söz açılmıştır. Aksi takdirde köylü-işçi yapısı ortaya çıkmıştır. Burada önemli bir nokta o dur ki, Sovyet tarım sektöründe eğer arazi parçası pazarlamaya yönelik bir durum kazanıyorsa o zaman bu arazi parçası üzerinde çalışan kimseler “köylü” olarak tanımlanamaz. “Köylülük”, bu nedenle, pazara yönelik olup olmamak süreciyle yakından ilgili oluyor demektir (Hilal,1975).

Nitekim, ünlü Polonya köy sosyoloğu Galeski’ye göre: “köylü örgütünün büyük özelliği o dur ki, köylü, hem girişimin hem de ev ekonomisinin tüm aşamalarına katılır. Böylece, Galeski için, köylü-çiftçilik, hem girişimci hem de ev ekonomisi niteliğinde olup, değişme değerlerinin üretilmesi ve diğer yararlarından değer üretimine katkıda bulunur.

Kısacası, Sovyet tarım sektöründe gayet karmaşık bir sistemle karşı karşıya bulunuyoruz. Bir yandan devlet ve kolektif çiftlikler (Kolkhoz ve Sovkhoz), diğer yanda kendisine ait arazi parçalarının bulunduğu özel parseller. Bu özel arazi parçası üzerinde çiftçilik yapanların üretimlerinin karşılığını ödemek suretiyle teşvik edilmeleri tüm bunların da ötesinde, sahip olunan veya sahip olunmayan çiftçilik tipine göre “işçi-köylü”, “köylü-işçi” kategorilerinin belirlenmesi. Ve nihayet, pazara yönelik olmayan arazi parçaları üzerinde çalışanların ise hâlâ “köylü” olarak yaşamalarını sürdürmeleri.

Aynı gelişimi Macaristan, Doğu Almanya ve Polonya’da da izleyebiliriz. Örneğin, Budapeşte Kooperatif Araştırma Enstitüsü mensubu Gyenes’e göre, köylü ve işçi olmak üzere iki temel tipe karşılaşıyoruz. Köylü, kooperatif çiftlik üyesi, işçi ise devlet çiftliğinde fiziksel olarak çalışanı ifade etmektedir. “Köylü” kendi küçük özel çiftliğinde çalışmakta, onun için kooperatif ikinci derecededir. Bu nedenle,”köylü-peasant”, kooperatif çiftliğin çevresinde yaşadığından sosyalist bir küçük çapta üretici de değildir (Gyenes, 1976)

1970 resmi verilerine göre, Doğu Almanya'nın brüt endüstri hasılası şu üç sektörden sağlanıyordu: %72.2 Devlet sektörü, %6.6'sı kooperatif sektörü, %16.2'si özel sektör. Polonya'da ise özel sektör en fazla tarımda güçlü idi. 19.9 milyon hektar tarım alanından, 16.3 milyon hektarı (%85.7) özel mülkiyet altındadır; ancak, 2.8 milyon hektarı (%14.3) devlete aittir. Bu oran Yugoslavya'da zanaatlar dalında %63 ve tarımda %79 dur. Böylece, toplam sosyal hasılda tarım dahil özel sektörün payı %20'den ibarettir (Drulovic, 1976).

Görülüyor ki, 1917'den itibaren Sovyet Rusya'da sanayileşme lehine kırsal alanların boşaltılması "köylülük" duygusunu silip süpürmüştür. Bunun acı sonuçları karşısında adı geçen ülke pazara yönelik olmayan "köylü-Peasant" gelişimine ön ayak olmaya çalışmıştır. Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Yugoslavya gibi sosyalist ülkeler, Sovyet Rusya denemesinin meydana koyduğu çıkmazlardan tarım sektörünü kurtarmak için "köylü" yapısını korumayı bilmişlerdir.

Ülkemizde, sağlıklı olmayan bir sanayileşme ve kentleşme süreci içine itildiği takdirde "köylülük" duygusunu yitirmemiz mümkündür. Çünkü a) Sosyal dayanışma kırsal alanlarda güçlüdür. Bu nedenle köylüler arasında ortaklaşa bir birlik bilinci her ferdi birbirine bağlar. Fert adeta bir çerçeve içine alınmış gibidir. Oysa kentlerde "fertler kalabalıklar içinde yalnızdır". b) Her türlü ilişkiler çıkarılara dayanır ve toplumsal bağlar mekaniktir. Köylerde ise ulusal felaketler karşısında kendini feda etme duygusu çok yüksektir. c) Mesleki farklılaşma da köy-kent ayrımı bakımından üzerinde önemli durulması gereken bir husustur. Tarım, köy ekonomisinin esasını teşkil eder. Çiftçi veya köylü hububat yetiştiren, hayvancılıkla uğraşan veya her ikisini birlikte yürüten kimsedir. Bu hayat tarzı kente nazaran zıt bir durumu ortaya boyar. d) Köy-kent kuruluşları arasında bir diğer fark da psiko-sosyal farklılaşmalardır. Bunlar da ahlaki, dini, estetik, ailevi vb. gibi nedenlerin sonucudur. Bu farklılaşma özellikle zekâ ve akıl hastalıkları yönünden ortaya çıkar. Burada doğuştan nedenler ile çevrenin etkileri büyüktür. Bir toplumsal değişken olarak çevre, parlak zekâları yaratıyor, fakat geri zekâlılar ile akıl hastalarının çoğalmasına da engel olamıyor. Çünkü kentleşme anomia adını verdiğimiz çok yönlü sapkın davranışların (deviant eğilimler) belirlemesine yol açmaktadır. e) Köy kuruluşlarının kent yapısıyla karşılaştırılmaları halinde iki toplum tipi arasında ruhsal, ahlâki, kültürel ve sosyal nitelikler bakımından bir takım farklar gözleyebiliriz.

Burada, ünlü köy sosyoloğu Carle Zimmerman ve Pitirim Sorokin'in iki tarihsel teorisine değinmek istiyorum. 1) A.L. Houet'in köylü psikolojisi hakkındaki görüşüdür. Zimmerman'a göre, tipik köylü özelliği, temizlik gibi hususlara dikkat etmediği halde, iyi bir sağlık durumuna sahiptir. Keza, davranışları kararlı ve serbesttir. Köylü, bu kişisel niteliğini, köylülük bilinci, gelenekçi ve toplumcu ruhu ile kazanır. Ayrıca, basit yaşayışı, sadelik, ruhsal sağlamlık da köylüyü belirleyen nitelikler arasındadır. 2) Köylünün aile yaşamı, kent ve aile yaşamından daha temiz ve daha devamlıdır. Köylü, alçak gönüllü, köklü ve "Stoik" bir kişiliğe sahip iken; kentli "Epikürist" ve merhametsizdir (Zimmerman- Sorokin, 1929).

İşte bizim, "köylülük" duygusundan anladığımız şey de, Zimmerman ve Sorokin tarafından ana çizgileriyle belirlendiği gibi, köylüyü kentliden ayıran, kendisine özgü bir takım niteliklerdir. Bunların silinmesi, veya bozulması tüm toplumu ayakta tutan çimentonun, bir yapının tabakaları arasından koparak dökülmesi demektir.

4. Köy-Kent Birlikteliği

Bugün Birleşik Devlet gibi tarımla-sanayileşmeyi dengeli bir biçimde götüren ileri kalkınmış ülkelerde bile "köylülük-rurality" niteliğini sürdürmektedir. Nitekim, son yıllarda bu ülkede, köylülük niteliği üzerinde yapılan en son araştırmalar, kente yakın sahalara yerleşmiş çiftçi çocuklarının gerek meslek seçiminde gerekse eğitim ve zekâ gelişiminde kent çocuklarına nazaran göze çarpmak derece bir farklılaşma ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Kent yapısı içinde nüfus çoğunluğu gelir kaynağının köye dayanması, köy davranış ve tutumlarının etkisi altında kent dinamizmasına katılmakta bazı güçlüklerin ortaya çıkması "köylülük" gerçeğinin kentte devam ettiğini göstermektedir. Bu Türk toplumlarda, köy-kent farklılaşması bir ikiye bölünme (dikotami) değil bir süreklilik (cotinium) yani köyden kente ve kentten de köye doğru yayılan bir oluşumu geliştirmektedir ki, Amerikan sosyologları bu olaya "Rurbanity" adını vermektedirler (Türkdoğan, 1970)

Kuşkusuz ülkemizde köyden kente olan iç ve dış göçler sağlıklı veya sosyolojik deyimle bir "eunamonia" meydana getirecek biçimde olduğu takdirde bu doğal bir süreçtir ve her gelişen toplumun bir alinyasıdır. Çünkü, a) Kent nüfusu kırsal alanlardan gelen göçlerle gelişir. b) Kültürel çevre kentlerde gelişmiştir. Oysa köy yaşamı çıplak fiziksel ortamdır. Bu nedenle

köy halkı, kente nazaran daha fazla organik çevrenin etkisi altındadır. Kırsal alanlarda yaşayan büyük bir nüfus kesiminin organik çevrenin etkisi altından kurtularak kültürleşme sürecine katılması gerekir. c) Köy toplumu bir tencere içinde ılık suya benzer. Kent toplumu ise kazandaki kaynar su gibidir. Bu nedenle bir gruptan diğer gruba olan yatay hareketlilik ile bir sınıfa olan “aşağı-yukarı” dikey hareketlilik kentlerde fazladır. Kırsal alanlar ise yalın kattır. Kentlerdeki bu hareketlilik ferdi yeteneklerin kolaylıkla belirmesine sebep olur. Toplum yapısı çoğulcu ve renkli bir durum kazanır. d) Sosyal karşılıklı tesirler kentlerde, kırsal alanlara nazaran daha dinamiktir. Bu nedenle taşıt araçları, haberleşme teknikleri ve çeşitli konforlardan yararlanma olanağı köylerden daha yüksektir. Ancak, bizim üzerinde önemle durmak istediğimiz hususlar, böyle bir sağlıklı köy-kent bütünleşmesi (entegrasyon) değildir. Daha ziyade geçim derdi topraksızlık, kan davaları ve kentte yaşama hatta “kentsel sempati” diyebileceğimiz duygular sonucu köylerin giderek boşalması ve “köylülük” bilincinin yitirilmesidir.

Bugün, Birleşik Devletlerde çiftçilikle uğraşanların oranı giderek hızla düşmektedir. 1960’da, 15.6 milyon çiftçi nüfusu, tüm Birleşik Devletler nüfusunda %9’unu teşkil ederken, 1972 bu oran 9.6 milyona yahut 207.8 milyonluk ülke nüfusunun % 4.6 sına düşmüştür (Census, ERS, P-27, No. 44 June, 1973). Bundan, adı geçen ülkede kırsal alanların boşaldığı anlamı çıkarılmamalıdır, tersine “rurbanizasyon” denilen bir olayla karşı karşıya bulunmaktayız. Bir yandan kırsal alanlarda komünote merkezlerine, kentlere ve metropoliten alanlara göçler cereyan ederken, öte yandan kentsel yörelerden kırsal çevrelere olan göçlere tanık olmaktadır.

Böylece, Birleşik Devletlerde bir yandan kırsal alanlar ve kentsel yöreler arası bütünleşme sağlanırken diğer yandan da köy değerlerinin kente, kent değerlerinin de köylere yayılması olayı belirmektedir. Son yıllarda, bu ülkede “köylülük” (rurality) ve “kentlilik” (urbanity) derecesini saptamak amacıyla yapılan bir araştırmada ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Şöyle ki: 1) 900 (kasabalı) kentli olmayıp tamamıyla köylüdür; 2) 200’ü köylü olarak telakki edilebilir; 3) 900’ü ki %25 ile %50 arası kentli; 4) 600’ü ki %51 ile %75 kentli; 5) 300’ü ki %75’inden fazlası kentlidir. Bu sınıflandırma açıkça göstermektedir ki, 1200 (kasabalı) köylü, 900’ü ise köy-kent karışımıdır (Mogey, 1976). Bu husus bize bir diğer gerçeği ortaya çıkarmaktadır, bunun yanında tarımla uğraşmayanlar da vardır. Nitekim, 1972 de çiftçilikle uğraşanların %45’i tarım dışı işlerde çalışmakta, bunun doğal sonucu olarak da

çiftlik sahalarında oturanların yarısı aile çiftliği, ortakçı çiftçi veya mesleki çiftçiler oluyordu. Bunun gibi, çiftlikte yaşayan fakat tarımla uğraşmayanların %37'si tarım alanında sadece işçi olarak çalışıyorlardı. 1973 yılında köy nüfusu içinde, çiftlikle uğraşmayan fakat kırsal alanlarda yaşayanların geliri, çiftçilerin gelirinden daha yüksektir. (7.866 dolara nazaran 9.781 dolar). Buna ek olarak Birleşik Devletlerde, kuzeydoğu bölgesi hariç tüm belgelerde, 1960-1970 yılları arasında, “köylülük”, nüfus kaybına uğrarken, kentlilik nüfus artışı sağlamaktadır.

Birleşik Devletler örneği bize, kırsal alanlarda iki yönlü bir gelişmenin bilindiğini göstermektedir. Bunlardan ilki, kırsal alanlarda yaşadığı halde bizzat çiftçilikle uğraşmayanlar (nonfarm), diğeri de doğrudan çiftçiliği meslek edinenlerdir. Çiftçilikle uğraşmayanlar, çiftçilere nazaran nüfus bakımından daha yüksek oranda olduğu gibi, gelir bakımından ise daha üst düzeydedirler. 1959 yılında kırsal alanlarda yaşayıp da yoksul olan 39 milyon aile vardı ve bunların oranı, tüm nüfusun %56'sını teşkil ediyordu. 1974 de ise metropoliten sahalarda yaşayan yoksulların oranı ise %60 civarında bulunuyordu.

Şimdi önemli olan nokta, Birleşik Devletler gibi sanayileşmiş zengin ülkelerde bile kırsal alanların boşaltılması, tüketilmesi söz konusu değildir, tersine kırsal alanlar yerini çekim merkezleri geliştirerek, çiftçilik dışı kaynaklar etrafında kümelenmek suretiyle “köylülük” niteliğini sürdürmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi, kırsal alanlarda yaşayan ve çiftçi olmayan köy halkının %37'si tarım sektöründe çalışmaktadır. Aynı durum ülkemiz için de önemle göz önünde bulundurulmalıdır. Aşırı nüfus akışının önlenmesi, büyük kent merkezlerinde gecekondulaşmanın ve çevre kirlenmesi gibi sorunların çözümlenmesi için bunda zorunluluk da vardır.

1) Köylerin toplulaştırılması veya (konsolidasyonu) sürecidir. Ülkemizde köy yerleşme biçimleri; yol, taşıt, haberleşme, pazar, kitle araçları ve kentsel durumlara göre düzenlenmiş kuruluşlar değildir. Genellikle rasgele kurulmuş ünitelerdir. İsrail'deki daire köy, Birleşik Devletlerdeki münferit çiftlik evleri (Farmstead), Fransa'daki yol ve nehir kıyılarında kurulan köyler, gerçek ekonomik ve sosyal amaçlara yönelik kuruluşlardır. Bizdeki köy ünitelerinin rasgele kurulmuş olmaları kırsal alanların çoğalmasına ve dağınlığına da etkide bulunuyor. Nitekim, son 25 yıl içinde 1834 yeni köy kuruluşu ile karşılaşılıyor. Gerçi aynı dönem içinde, toplam nüfus oranla kırsal nüfus %13.7 azalmıştır. Bu durum, kırsal alanda yaşayan büyük çoğunluğun (%61.3, 1970) sorunlarının kısa zamanda çözümlenmesi için de zorunludur. Bunun için

köylerimizi yakın kasaba veya uygun köy merkezleri etrafında toplamak suretiyle sayılarını azaltmak mümkündür. Hindistan da 400 bini aşan köyler, 60-80 köy bir blok teşkil edecek şekilde, bir merkez etrafında toplulaştırılmaktadır. Fransa'da nüfus 100 kişi olan 3 bin köy, nüfusu 200 olan 30 bin köyü ve nüfusu 300 kişi olan 16 bin köyü birleştirme yoluna gidilmiş ve hatta birimler dışında kalan ve 500'den aşağı nüfusu olan köylere hizmet götürülmemesi bir kanunla tespit edilmiştir (Tolun, 1962).

5. Kırsal Alanların Konsolidasyonu

Yurdumuzda da coğrafi özellikler, köylerin niteliği ve kentsel kuruluşlara uzaklık ve yakınlığına göre, köy ve köy-altı kuruluşlar, 15-20 kadar köy bir merkez kasaba veya köy etrafında örgütlenebilir. Bu takdirde, köye götürülecek olan hizmet birimleri belirli merkezlerde toplanacak ve aynı zamanda verimli olacaktır. Zamanla bu merkezler kentle ilçe arasında ilişki sağlayan saçak (Fringe) bölgeler durumuna geçecektir. Bir yandan "köylülük" (rurality) öte yandan kentsel nitelik (urbanity) günümüzde olduğu gibi özelliğini yitirerek metropoliten alanlarda kanserleşmelere yol açamayacağı gibi, aynı zamanda kır ve kent arasındaki karşılıklı değer yönelimlerine de (rurbanity) katkıda bulunacaktır.

Köylerin birleştirilmesi, zaman zaman aydınlarımız arasında ve yönetici kadro tarafından ilgi görmüş, fakat hiçbir vakit köklü bir çözüm yolu olarak gereken değer verilmemiştir. Köylerin birleştirilmesi fikrinin ilk savunucusu Atatürk'tür. Falih RIFKI'ya göre, Etimesgüt'ta ilk yeni ve toplu köy denemesi yapan da yine Atatürk'tür. Atatürk ideali, Türk köylerini 500, 750 ve 1000 evli, okullu, dispanserli, akarsulu birlikler haline getirmiştir (Atay, 1970). Keza, Mümtaz TURHAN, her 30 veya 40 köyün merkezinde bir kültür, teknik ve sanayi merkezinin kurulmasını önermektedir (Turhan, 1966). Köylerin birleştirilmesi veya muhtarlık sayısının azaltılması ile (Yavuz, 1966), kalkınma kasabaları etrafında köylerin birleştirilmesi (Koçtürk, 1967), Ülkmen'in, köylerin, (merkez kasabalar) etrafında toplanması ve kooperatifleşmiş (köy birlikleri) halinde teşkilâtlandırılması gereğini ileri sürmektedir (Ülkümen, 1966).

Köylerin birleştirilmesinde bir diğer görüş de Milli Devrimcilerin yayını olan Devrim gazetesine aittir. Doğan Avcıoğlu grubuna göre, "ülkemiz, dağınık bir köy yapısına sahiptir. Köylerimiz, 65 bin yerleşme biriminden oluşmaktadır.

Bu ufak köylerin birleştirilmesi, köye yerleşme bölgelerinde kurulmuş dağınık köylerin tasfiyesi" (Devrim, 1970) demektir.

Aynı şekilde, 1972 İcra Plânı'nda köylerin birleştirilmesi görüşü, yer almaktadır. Farklı kitlelere dayalı olarak seçilen merkezi köyler aracılığı ile öteki köylere hizmet sunan ve genel idare kuruluşlarınca yürütülen sağlık ocakları, PTT şube ve ajanları ve YSE Genel Müdürlüğünün doğrudan doğruya yaptıkları hizmet yapıları ile benzeri tesislerin farklı yerleşimlere dağılmasını önleyerek, belirli merkezlerde toplanmasını sağlamak" esas temi teşkil eder.

Köy İşleri Bakanlığı'nın yürütücülüğüne bırakılan "merkez köyler" sistemi, aslında 1965-1967 döneminde de adı geçen Bakanlık tarafından benimsenmiş, hatta bu hususta bir takım olumlu adımlar da atılmıştır. İnceleme olarak "Köy Envanter Etütleri", uygulama alanı olarak da Van'ın Özalp ilçesine bağlı Emek ve Dönenlere merkez köy projeleri ele alınmıştır. Siyasal partilerimiz, özellikle MHP ve CHP tarım kentleri ve köy kentleri adı altında köylerin birleştirilmesi görüşünü savunmaktadırlar.

2) Köylerin birleştirilmesi fikri aslında toprak ve tarım reformunu kapsayan köy ve köy-altı kuruluşların kalkınması zihniyeti içinde düşünülmelidir. Bu duruma göre, kalkınmanın hedefi köy ve köylüdür. Çünkü kırsal bölgelerin kurulmuş biçimi ile kültür değerleri ve toplumsal yapının taşıyıcısı olan insan arasındaki ilişkileri tanımadan hiç bir reform gerçekleştirilemez. Kısacası, toprak ve tarım reformu, köylerin birleştirilmesi suretiyle fonksiyonel ilişki içinde olmalıdır.

Merkez köy; sağlık ocakları, üretim-tüketim ve dağıtım kooperatifleri, bölge okulu, tarımsal yayım büroları, atölye ve tamirhaneler, PTT şube ve ajansları, Ziraat ve Teknik Okulları, ana çocuk sağlık merkezleri, satış depoları, sosyal tesisler ve benzeri kuruluşları bünyesinde bulunduracaktır. Böylece, çiftçinin, sosyal, ekonomik, tarımsal ve günlük işleri düzenli bir şekilde karşılanacak, işgücü ve yaşama seviyesi yükselecektir. Merkez köyler, tarımdaki işgücü fazlasını, çeşitli tesisleriyle karşılama olanağı bulacak, köyden büyük kentlere olan akınlar kısmen önlenecek ve özellikle artan nüfus için yeterli olmayan tarım arazilerinin yarattığı sorun çözümlenerek fert başına düşen dönüm miktarı artacaktır. Kış mevsimlerinde çiftçi yarım gün (Part-Time) olarak bu merkez köylerde çalışma olanağına kavuşacak, bundan sağladığı gelire çiftlik alanına daha iyi yatırım yapma şansına sahip olacaktır. Bu ise çiftçinin yarımına olan güvenini sağlayacaktır. Köylerin birleştirilmesinin doğal sonucu olarak tarım sektöründe, ufak çapta da olsa, bir sanayileşme hareketi

başlayacaktır. Merkez Köyler, bağlı buldukları köylerin ürünlerini değerlendiren ticari bir kimliğe sahip olacaktır.

Günümüz gelişmiş ülkelerinde sanayi ve çiftlik faaliyetleri birbirine çok yaklaşmıştır. Bu durum modern tarımın doğmasını da sağlamıştır. Tarımın, sanayi ile bütünleşmesine bazı bilim adamları tarımsal işletme (Agribusiness, Dawis, 1956) veya tarımsal sanayi (Argindus) (Halperin, 1967) adını vermektedirler. Çoğu kez tarımsal sektörde sanayileşme diye tanımlayacağımız bu gelişme: a) Ağır sanayii kapsamıyor, b) Aynı zamanda tarımsal ürünlerin bizzat köylünün teşkil edeceği kooperatifler yolu ile pazarlanması olanaklarının artırılmasını, c) Verimlilik gücünün sağlanmasını ve d) Köylerin kısa zamanda ticari bir yapıya ulaştırılmasını da kapsamaktadır.

Merkez köylerde gelişen bu süreç, yani tarımla sanayinin kenetlenmesi, çiftçinin üretim ihtiyaçlarının temini, işlenmesi, dağıtımı, stoklanması, ambalajlanması ve pazarlanması gibi bir seri işletme faaliyetleri kapsar. Böylece, tarımsal üretim giderlerinin (inputs) önemli bir kısmını bu merkez köylerden sağlanacaktır. Buna karşılık, çiftlik ürünlerinin değerlendirilmesi ve ticari sektöre aktarılması çiftçinin yaşama standardını, dünya görüşünü ve mantalitesini büyük ölçüde etkileyecektir. Bunun sonucu olarak da tarım ile ticaret içten birbirine bağlanacaktır.

Merkez köylerde, tarım sanayileşmesi, her şeyden önce iki önemli olayın gerçekleşmesini de sağlar 1) Kooperatifleşme 2) Uzmanlaşma. Çiftçilerin arazi, işgücü, makine, gıda, barınma gibi her çeşit ihtiyaçlarının karşılanması için üretim ve tüketim kooperatifleri bu merkez köylerde kurulacaktır. Bu suretle çiftçi, aracı sınıf olmadan malını doğrudan doğruya değerlendirme olanağına kavuşacak; tüketici ise ortaklık yolu ile daha ucuz ve daha kaliteli mal alacaktır. İş gücünün değerlendirilmesi, ürünlerin düzenli bir şekilde satışla çiftçinin kazancını etkiler. Bu ise, yeni yatırımlar, makineli, tarım, suni gübre ve tohumların kullanılması hususunda çiftçinin teşebbüs gücünü zorlayacaktır. Birleşik Devletlerde 1975 yılında bu tür kooperatiflerin üye sayısı 7.5 milyon civarındaydı. Aynı yılda bütün kooperatiflerin ticari faaliyetleri 100 milyon dolara ulaşmıştır. Benzer gelişim Doğu Bloğu ülkelerinde de görülmektedir. Örneğin Rusya'da kolektif çiftlik ve devlet çiftliği yanında önemli ilerleme özel çiftçilik alanında göze çarpar. Bu ülkede 1957 senesinde özel sektör kolektif çiftliklerinin gelirlerinin %40'ını, yumurtanın %76'sını, et ve sütün %45'ini, yünün %22'sini, sebzenin %42'sini ve meyvenin de %66'sını sağlamıştır. (Karcz, 1967). Çekoslovakya ve Polonya'da durum bundan farklı değildir. Bu

bakımdan, merkez köyler, aynı zamanda, ülkemizde uzun süreden beri tartışma konusu olan ve her reform tasarısında önemli çıkmazı teşkil eden büyük işletme ve küçük işletme tercihlerine de son verecektir. Tarımsal işletme biçimi, bir toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel yaşantısıyla yakından ilgilidir. Bu bakımdan, işletme tiplerini insan-kültür değerlerinden ayrı düşünemeyiz. Bu nedenle toprak tarım reformunda ağırlığı sadece büyük işletmelere veya küçük işletmelere kaydırma tezleri her şeyden önce toplumsal yapının dinamikleriyle yakından ilgilidir. Tek tip işletmecilik bugün Rusya'da bile terk edilmektedir. Çünkü Doğu Bloğu ülkelerinde kolektifleştirme birçok alanlarda başarı sağlayamamıştır. Periyodik engellemelere karşılık, bilhassa mandıra üretimleri (daire products) ve sebzeçilikte, serbest köylü pazarlarıyla, ufak özel arazi, Sovyet tarımının hayati bir dönüm noktasını teşkil eder. (Halgern, 1967). Bunun gibi, Polonya'da 5-20 dönümlük arazi tüm tarımsal nüfusun %22.8'inden, oysa ülkemizde (1-20) dönümlük saha tüm nüfusun %45'inden ibarettir. Buna karşılık, adı geçen ülkede, 1946 yılında bu tip çiftçilik gelire %18 oranında bir artış sağlamıştır. O halde reform tasarıları üzerinde düşünürken önemli sorun, tek tip işletmecilik yerine her iki işletme biçimini de kapsayacak tarzda toplumsal tarihsel ve kültürel yapımıza uygun bir gelişimi izlemektir.

Merkez köylerde kooperatifleşme, son derece küçük parçalı işletmeleri, insanımız açısından, düzenleyebileceği ve verimli üniteler haline getirebileceği gibi, büyük işletmelerin de parçalanmasını engelleyecek tedbirleri alacaktır. Bugün modern teknolojik toplumlarda, özellikle Birleşik Devletlerde, gelişen eğilim, çok büyük işletmelerin yerlerinin küçük mülk işletmelerine terketmesi şeklindedir. Küçük aile işletmeleri adeta amerikan halkının istenilen imajı haline gelmiştir. Tanınmış köy sosyologlarının kanaatlerine göre: 1) Aile işletmeleri, insan toprak ilişkileri nedeniyle duygusal yaşantıyı uyarır; 2) Fertlerde, iyi yurttaş olma ve sorumluluk duygusu yaratır; 3) Toplumda demokratik âdil bir geleneğin kurulmasını sağlar; 4) Ve kesin sınıf farklılaşmasını önler. Aynı şekilde toplumumuzdaki adaletsiz düzeni bir takım sürüşmelere meydan vermeyecek tarzda yeniden onarmak istiyorsak, nüfusumuzun önemli bir kesimini teşkil eden çiftçinin toprağa sahip olmasına, örgütlenmesine ve toplumsal üretici gücün artırılmasına katkıda bulunmamız gerekir. Merkez Köyler, bu sorunların çoğuna çözüm yolu getirebilecek nitelikte kuruluşlar olacaktır. Toprak ve tarım reformu köy ve köylü gerçeği düşünülmeden ele alındığı taktirde, kalkınma sorunu kırsal bölgelerde bitmiş olacaktır. Çiftçinin geleneksel düşüncesinde değişme yaratmak, modern tarımsal araçların kullanılmasını sağlamak gibi, önemli aşamaların tamamlanması

zorunludur. Bunun için de tutum ve zihniyette sıçramalar yapabilecek nitelikte enstürümantalin çiftçiye kazandırılması gerekir. Böyle bir bilgi çiftçinin sempatisini artırır. Genel bilgiden çok, çiftçinin doğrudan doğruya üretim olanağını sağlar. Bunun için de çiftçiyi hedef alacak bir çalışma programı gerekir. Bütün bunlar, ancak örgütlenmiş ve etkin kurumlar yoluyla gerçekleşebilir. Oysa, insan faktörünü, yerleşme biçimini, çiftçinin yaşantısını göz önünde tutulmayan bir reform hareketi "bütüncülük" niteliğini kaybeder. Bu nedenle, insan-toprak ilişkilerinin son derece dağınık ülke potansiyelinin ötesinde parçalanmış köy birimlerini de belirli bir yaşama düzeyine getirebilmesi için, ilkin köylerin uygun merkezler etrafında toplanması gerekir. Bu sürecin sonucu olarak, bu köy merkezleri, tarımsal merkezleri, tarımsal ürünler imal etme olanaklarını sağlama amacıyla, sanayi sektörüne kaydırılmalıdır. Bu süratle çiftçinin geleneksel hayat tarzı değişecek, bilgi ve görüşü artacak, gelir seviyesi yükselecektir. Kısacası hem devlet politikası hem de Milli politika yönünden toprağı kullananların tüm yaşantıları kontrol altına alınmış olunur. Bu tür bir reform eğilimine, bilim dilinde "tarımsal hayatın sosyalizasyonu" diyoruz.

3) İç ve dış göçleri engelleyen ve köy reform programı içinde düşünülmesi gereken bir diğer atılım da yine merkez köylerde gelişen ve bölgenin olanaklarına göre en uygun ürün çeşidinin tercihidir. Fındık, çay, elma, ipek böcekçiliği, narenciye, pamuk, mısır, yumurta, et, peynir ve benzeri bitkisel ve hayvansal ürünlerden bir veya birkaçını ele alarak üreticiyi bu alanda teşvik etmek, yeteneklerini desteklemektir. Bunun için de kooperatiflerle diğer kamusal kuruluşlar çiftçiyi tek ürün tipi etrafında örgütlemelidir. Günümüz çiftçisi, artık her şeyi yetiştiren bir kimse olmaktan ziyade belirli ürünler üzerinde uzmanlaşmış kimselerdir. Bu husus, hem çiftçiyi modern tarımsal aletler kullanmaya yetenekli kılacak, hem de teknik üretim gelişmesini sağlayacak, yaşama düzeyini yükseltecektir. Doğu toplumları için kullanılan: "köylü şehirlinin eşigidir." İmajı, ancak bu tür bir örgütlenme sonucu değişecektir. Nitekim, Birleşik Devletlerde bu tip uygulamaların geniş çapta gelenekselliğine tanık olmaktadır. Örneğin Kuzey Merkez Devletleri mısır kuşağını, kış buğdayı kuşaklarını, soya fasulyesi sahaları ile sığır, koyun ve domuz üretimi için gelir hayvancılığı bölgelerini kapsayan bir modeli geliştirmiştir. Güney devletlerinde ise pamuk, yer fıstığı, ayrıca pirinç ve ağaç yetiştiriciliği bu tür faaliyetler arasındadır.

Monokültür üreticiliği adını verdiğimiz bu tek ürün çevresinde çiftçilerin örgütlenmesi, yatırımların, tarım alet ve cihazlarının yığılması, yeni ıslah edilmiş tohum cinslerinin ve suni gübrenin kullanılması tarımsal hayatın modernleşmesinde en güçlü etken olacaktır. Bu ise tarımla sanayileşmenin kenetlenmesini sağlayacağı gibi, köylü nüfusun, geçim sıkıntısı nedeniyle kentlere göçlerini de engelleyecektir.

Birleşik Devletlerde, köy sosyologlarının köy kültür karakteristiklerinin bölge esaslarına göre yapmış oldukları değerlendirmelerinin amacı da aslında bu noktada toplanır. Burada temel hareket noktası: İklim, toprak ve arazi yapısı ile kültür sistemleri arasında birebir ilişki şekli vardır. Amerika'da bölge sosyolojisi bu esaslara göre düzenlenmiştir: 1) Çiftçilik Bloğu, 2) Güney Bölgesi Bloğu, 3) Gümüş Bloğu, 4) Mısır Kuşağı Bloğu, 5) Kurak Batı Bloğu. Bu beş blok ayırımı, coğrafi, tarımsal, ekonomik ve kültürel nedenleri yapısında taşır.

6. Bölgelerarası Bloklaşmalar

Ülkemiz içinde, toplumsal toprak dağılımı, tarımsal ve kültür etkenlere dayanan bir bölgesel ayırım veya monokültür merkezlerine yönelebiliriz: 1) Doğu Karadeniz Bloğu, 2) Batı Bloğu, 3) Hayvancılık Bloğu, 4) Yeraltı Servetleri Bloğu, 5) Petrol Bloğu, 6) Etnik Gruplar Bloğu gibi. Böyle bir sınıflandırma bölgeler arası kalkınmanın değerlendirilmesi bakımından hayati önem taşımaktadır. Sosyal ve ekonomik planlamanın gerçekleşmesinde bu tür bölge dilimlerinin rolü önemlidir. Bunun gibi sadece Doğu bölgesi de kendi içinde bir takım yan gruplara ayrıla bilinir: 1) Yeraltı Servetleri Bloğu, 2) Hayvancılık Bloğu 3) Yüksek Doğurganlık Bloğu, 4) Okuyup-yazma Bloğu, 5) Etnik Gruplar Bloğu ve diğerleri.

Bu tür bölgeler arası bloklaşmalar, kırsal alanlarda yaşayan halkın tek ürün etrafında kümelenmelerini sağlayabileceği gibi, toplumsal sorunların çözümlenmesinde katkıda bulunabilecektir. Özellikle köylerin birleştirilmesi ve merkez köyler fikriyle birlikte ele alınacak olan bu bloklaşma, kırsal alanların "ticari köy" kimliğine katılmasına yardımcı olacaktır.

Burada, Stuttgart'a bağlı Heilborn'da Biberach meyve ve yumurta monokültürünü örnek vermek istiyorum. Söz konusu çiftlik , Biberach'a 3 km. uzaklıkta ve henüz 21 yaşında olan bir genç çiftçi tarafından işletilmektedir.

Tüm gün çiftçilik yapıyor. Babası ise hesaplara ve işletmenin organizasyonuna nezaret ediyor. 130 dönüm (Dekar) kadar arazileri üzerinde buğday ekiyorlar (50 dönüm), bağ ve meyvecilikle (80 dönüm) uğraşıyorlar. Buna ek olarak , ayrıca tavukçuluk da yapıyorlar. 3500 kadar yumurta tavukları var. Günde 2800-3000 kadar yumurta alıyorlar. Yılda 200 ton kadar da elma üretiyorlar. çiftliklerinde soğuk hava deposu modern kümes, hangar ve silo var (Türkdoğan, 1972).

Bir diğer örnek de ülkemizden seçebiliriz. Bu da dericilik mono-kültürüdür. Bunun içinde Salihli ilçe merkezine 2 km. uzaklıkta bulunan Kurtuluş Mahallesi yerleşmiş bulunan Kazak Türklerini ele alacağım. Kazaklar, 1949 yılında Kızıl Çin'in komünistleştirme ve emperyalist politikası karşısında, ana vatanlarını terk etmek durumunda kalmış ve 50 bin kişilik bir kabile halinde (3000), millik bir yürüyüşten sonra, 1951 yılında ancak 350 kişi olarak Hint hudutlarına ulaşmış, daha sonra bir kısmı, 1954 yılında ülkemize gelerek, Kurtuluş Mahallesi yerleştirilmişlerdir. 95 haneden ibaret olan bu grup (Türkdoğan, 1968), anayurtlarından ayrılmadan önce yarı göçebe hayatı yaşarlarmış. Esas uğraşı alanları ise hayvancılıkmış. Bunun yanında buğday, arpa, mısır, burçak vb. tahıl ürünleri de yetiştirirlermiş.

1954 yılından itibaren Kurtuluş mahallesinde Kazaklar için artık yerleşik hayat başlıyordu. Kazaklar kısa zamanda grup dayanışması ve yetkili, tecrübeli önderlerinin yol göstericiliği ile, bölgede: "Salihli Türkistanlılar Deri İş Sanayi Kooperatifini" kurmayı başarmışlardır. İlk 30 kişinin desteği ile kurulan kooperatifin 4 yıl içinde üye sayısı altmışa ve sermayesi de 55 bin liraya yükselmiştir.(1968). Ayrıca, durumları iyileşen on biri Türkistanlı olmak üzere on üç ortağın, bir araya gelerek, bir de deri fabrikası kurduklarına tanık oluyoruz. Bu fabrika , da, Kazak halkının güç ve iş birliğinin bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu fabrika 1968 yılında 90 bin lira sermayeye sahip olup, gene de (3000) kadar deri işleyebilecek bir kapasitede idi. Kurtuluş Mahallesinde, bugün yaklaşık olarak 60 hane deri işleriyle uğraşılıyor. geriye kalanlarda, büyük atölyelerde ya çırak olarak ya da ortaklaşa çalışmaktadırlar. Kurtuluştta, her Kazak evi sanki küçük bir atölye gibidir. 1968 yılında Kooperatif, Gima aracılığı ile, Devlet Karayolları müstahdemleri için (6000) ceket ve (5000) kadar da yağmurluk hazırlamış. Keza PTT Genel Müdürlüğüne (4000), Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği içinse (500) adet ceket sipariş kabul etmiştir. Gima'dan 1.030.6500 lira kazanç sağlamışlardır. Bugün Türkiye 'de özel ve Devlet sektöründe kullanılan deri palto, deri gocuk, deri kürkler de

Kazaklar tarafından karşılanmaktadır. Son birkaç yıl içinde (11) kişi Almanya'ya işçi olarak gitmiş, burada da aynı tür dayanışma ve birlikte iş görme ilkesini sürdürmüşlerdir. "Altay Ekmeği" adı altında paralarını Almanya'da bir bankada toplayarak, İstanbul, İzmir ve Ankara'da Avrupa tipi naylon imal eden bir fabrika kurmak niyetindedirler.

Dericilik monokültürü örneği bize 95 hanelik bir grubun kalkınma modelini göstermektedir. 1968 yılında milyonları aşan kâr ve her hanede (1-4) dikiş makinesinin bulunması, bize Batı Alman köylerinin kalkınmasına benzer bir gelişimi andırmaktadır.

4) Grup-çiftçilik modeli : Bu da tarımsal sektörün ıslahı ve Max Weber'in deyimiyle "saf köy" tipinden "ticari köy" tipine yönelmede önemli bir aşamayı teşkil edebilir. Ülkemizin belirli bölgelerinde, özellikle, Ege, Marmara, Çukurova ve Harran, Diyarbakır havzasında bu tür çiftliklerin kurulması, topraktan kopmayı sağlayabileceği gibi, kırsal alanlarda yaşayan önemli bir nüfus kesiminin kökleşmesine de katkıda bulunacaktır. Bunun için temel ilke, kendisini çiftçiliğe adanmış olan birkaç örnek çiftçi, modern tarımı desteklemek amacıyla, bir araya getirerek verimli ve üretken ortamı yaratmaktır. Alt yapı kuruluşlar çiftçilik için her türlü yatırımlar özellikle bu çiftliklere tahsis edilmelidir. Toprak-Tarım reformları ile büyük toprakları parçalamak yerine, tersine bunlardan korunması veya grup-çiftçilik biçimine gitmek, ülkemizin arazi tasarruf biçimleri, insan- toprak ilişkileri ve değerlerine uygun olarak, gerçekleştirilmelidir. Bir bölgede büyük arazi parçaları topraksız köylüye dağıtılırken bir diğer yörede bunların korunması, yukarıda belirtildiği gibi, ülke koşullarına bağlı olarak göz önüne alınmalıdır. Her şeyi temelinden yıkmak veya ithal modellere heveslenerek yeni çözüm yolları aramanın, ülkenin tarihsel koşulları ve toplumsal yapı dinamikleri göz önüne alınmadan yararlı olacağı kanısında değilim. Bu tür modelleri bölge bölge denemek suretiyle şartlarımıza uygun olanına yönelmek de yarar vardır. Böyle bir gelişim için Batı Almanya'da birkaç örnek vermek istiyorum. Bu ülkede, birden fazla münferit çiftlikler (Einezellen Aussiedlung) bir araya geldiğinde (Gruppen- Aussiedlung) denilen türde kuruluşlar ortaya çıkmaktadır. 1972 yılında, Baden-Wurtenberg'in Hemingen ilçesine bağlı bu tür çiftliklerden birini ziyaret etmiştim. Bu incelemeye konu olan (Gruppen-Aussiedlung) çiftçi ailesinden kurulmuştur. Bu ailelerden birinin, ekip-biçmeye elverişli 350 dönümlük arazileri vardı. Bunun 150 dönümü 15 km. uzaklıkta olup, başkalarından kiralanmıştır. Kiralanan 150 dönümün 100 dönümü çayır-mera, 50 dönümü de ekip-biçmeye ayrılmıştır.

Geriye kalan 200 dönüme gelince bunun da 100 dönümü şahıs malı, 100 dönümü de yine kiralıktır. Ayrıca, ailenin yıla 5 bin litre süt veren 20 inekleri 30 kadar da domuzları vardır. Gerek hayvansal ürünlerin gerekse tahıl ürünlerinin satışından sağlanan kar yılda 30 bin DM civarındadır. Grup-Çiftçiliği teşkil eden ikinci komşu 200 dönüm, üçüncüsü ise 500 dönüm araziye sahiptir. Buna ek olarak da 50 dönüm kadar bir araziye de kiralamaktadırlar. Grup-çiftçiler kış aylarında fabrikada çalışırlar.

5) 1995 yılından itibaren yaklaşık olarak, bu ülkede 20-22 bin aile grup-çiftçilik türündeki yerleşmelere tabi tutulmuştur. Kuşkusuz bu çeşit kuruluşların temelinde bir takım ekonomik nedenler vardır. Grup-Çiftçilikle üç amaç gerçekleştirilmek istenmektedir: 1) Asgari işletme büyüklüğü ve verimliliğin saptanması, 2) İşletmelerin modernleştirilmesi, iş ve işletme kalitesinin sağlanması, 3) Ailede, aile reisi ve diğerleri çiftçilik yapamayacak duruma gelirse, yerine oğlunun bakmasını hukuki bir statüye ulaştırılması. Herhangi bir nedenle arazi satılmasına karar verildiği takdirde, satın alanın devletle yasalara göre anlaşma yapması gerekir. Böyle bir çiftçilik sistemimde, gruplaşma gönül rızası ile olmakta, fakat ayrılmak veya çiftliği dağıtmak yasal kayıtlara bağlıdır.

Ülkemizde, çiftçilik bir ata mirası olarak kuşaktan kuşağa geçen ve kazanılmış tecrübeleri yansıtan doğuştan bir meslek gibidir. Bunları, gelişmiş sosyal fırtınaların içine terk etmek doğru değildir. Zaten son derece parçalanarak ufalmış arazilerin (0-50 dönüm arası) arazi çiftçilerin %62.1'ini teşkil eder. Elverişli bir tarımsal faaliyete uygun olduğu söylenemez. Bu neden, bölgelerin özelliklerine ve arazi yapısına göre, gönüllü ve özgür ve kararlar altında, bu tür çiftlik sistemine yönelmek, tarımsal kalkınmamız kadar, köylünün toprağa bağlanmasını da sağlayacaktır.

6) Sanayi Köyleri Modeli: Özel ve Kamu kuruluşlarının ülkemizin yoksul bölgelerine sanayi veya yan sanayi dallarını tahsis etmeleri gerekir. Kalkınma, ancak özel ve Kamu sektörlerinin namuslu işbirliği sonucu sağlanır. Özel girişim, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi, sömürgeci bir ülkede kendi özel çıkarlarını düşünebilir.

Bugün ülkemizde, (64.755) yerleşme alanı mevcuttur. Bu rakamlardan (ağıl, zoma, ılıca, yayla ve çadır vb.) köy-altı kuruluşlar çıkarıldığı takdirde geriye 62.597 yerleşme birimi kalıyor demektir.

Genellikle ülkemizin Batı kesimine nazaran Doğu kesimi çok geri kalmış bir düzeydedir. Frey raporunda, Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Bölgeleri

alt düzeyde kalkınma derecesini göstermektedir. (Frey, 1966). Ege ve Marmara ise bu rapora göre üst düzeydedir. Böylece 21 ilimiz alt düzeyde gelişmiş bu üç bölgenin kapsamı içine girmektedir. Bu bakımdan kalkınmaya öncelikle adı geçen bu bölgelerden başlamak zorunludur. Bunun için de, gerek İtalya'da gerekse Batı Almanya'da örneklerine rastladığımız türde özel sektör bu kesimlere katkıda bulunmalıdır. Her ne kadar alt yapı tesisleri ile sektörlerin gelişmemiş bulunduğu bu bölgelere, özel sektör kar sağlamaı dolayısıyla bir heves duymayabilir. Ama, örnekleri bugün birçok demokratik ülkelerde görülen kalkınma modellerine, bu ülkede kazandığı parayı özel sektör sarfetmek mecburiyetindedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uzmanların ifadesine göre, İtalya'nın güneyi ile ülkemizin doğu kesimi arasında önemli benzerliklerin bulunduğu ifade edilmiştir. Ancak, bu ülkede, başta Olivetti gibi firmalar olmak üzere, güneyin kalkınmasında teşebbüse geçmişlerdir. Bu suretle özel teşebbüs ile kamu kuruluşları kenetlenerek meşhur Güney Kalkınması Projesi'ni gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Örneğın, Olivetti Firması belirli köy Merkezlerine kadar yan tesislerini (daktilo makine aksamlarını) sevketmek suretiyle iş kollarını dağıtmıştır. Bu merkezler ve köylerde yaşayan yoksul tarım halkı bir yandan bu makine aksamları üzerine iş güçlerini teksif ederken öte yandan ekip-biçmekle uğraşmışlardır. Köye başlangıçta sanayinin götürmesinin tipik bir örneği budur. Bir diğeri de Batı Almanya kalkınmasında vereceğim. Bu da, Güney Almanya'nın Schwaber bölgesinde küçük bir köy olan Talheim'dır.

1900 yılında, Talheim'in nüfusu 1006 iken, II. Dünya Savaşı'nda 843'e düşüyor. Savaş sonrası, köy ekonomisinin ticarileşmesi nedeniyle dış göçler azalıyor ve iç göçler artmaya başlıyor. Bu gelişmenin sonucu olarak, köyün nüfusu 1969'da yeniden 1400 kişiye yükseliyor. Talheim'da çiftliklerin ortalama büyüklükleri 40-50 dönüm arasında değişiyordu. Ülkemiz için bu rakam 70 dönümdür.

II. Dünya Savaşı'nı müteakip önce, bazı erkekler odun kesme, yol yapımı, bazıları da köylerde var olan çeşitli zanaatlarla uğraşıyorlardı. Yıllar sonra kitle araçları geliştı, taşıma olanakları bunun sonucu olarak ta büyük kentlerle temas hızlandı. 1953 Reformu ile Talheim sanayiye yöneldi. Tarımsal faaliyetler de daha çok ticari bir kimlik kazanmaya başladı. Bu gelişime paralel olarak, 1925 yılında kurulan tahta yapımı fabrikalar, mutfak yapımı fabrikalar haline çevrildi ve burada erkek işçiler çalıştı. Bunu, küçük çocuk elbisesi yapan tekstil endüstrisinin gelişmesi izledi. Ayrıca, Talheim'da fotoğraf aletleri imal

eden bir fabrika kuruldu. Böylece, tarım sektöründe iş bulamayanlar veya topraktan yeterli kazanç sağlayamayanlar yarım gün çiftçiliğin yanında fabrikalarda çalışmaya başladılar. Bunun gibi, yaşlılar, ev kadınları ve genç çocuklar tekstil sanayi için evde parça işi yaptılar. Tıpkı İtalya Olivetti örneğinde görüldüğü gibi.

II. Dünya Savaşı'ndan beri tarımsal alanda sürekli nüfus çekimi var iken şimdi: Tüm gün çiftlik işletmecilerinin hiç biri köyü terk etmiyor. İlk traktörün köye girmesinden (1952) 17 yıl sonra, 1969 yılında 105 traktör, 26 saman yükleyici ve 4 adet biçer-döver mevcuttu. (Schwarzweiler, 1971)

Görülüyor ki Talheim'da bir yandan sanayileşme diğer yandan da ticari bir yapıya bürünmekle sağlanan "feed-back" kısa zamanda tarımda makineleşmenin doğmasına sebep olmuş, iç göç önlenmiş, nüfus çoğalmış ve tam gün çiftçilik yanında sanayi işçiliği de ortaya çıkmıştır. Böylece "köylülük" niteliği korunabilmiştir.

Bir diğer örnek de yine Baden-Württemberg eyaletine bağlı Gösheim veya Mercedes köyüdür. Önceleri yoksul bir tarım yerleşmesi durumunda olan Gosheim'da, çocuk ölümü binde39, doğum oranı ise binde 41 idi.

1960 yılında Gosheim'ın tarımdan çok sanayiye kayması yüzünden köy, her yönden değişmiş ve adına bu yüzden Mercedes köyü denilmiştir. Sanayiye dönmeden önce ortalama arazi miktarı yaklaşık olarak 8 dönüm kadardı.

1812 yılında 576 nüfuslu olan köy 1939 da 1076, 1962'de ise 2301'e yükselmiştir. Köyde bugün 39 fabrikanın biri sabun, çamaşır tozu, tekstil, diğeri elektrik malzemeleri üreten fabrikalardır. 958 işçi Gosheim metal fabrikalarında çalışıyor

Tarımsal yapıya gelince, 168 parça arazinin sadece 2'si 100 dekarın üzerindedir. Geriye kalanlar küçük arazi parçalarıdır. Bunun gibi arazinin %67'si (20-40), %76'sı ise 40 dönümün altındaki arazidir.

Mülk sahiplerinin %16.5'i kadın, %37'si fabrika işçisi, %22'si pansiyoncu, %9'u imalatçı, %13.5'u küçük iş adamlarıdır. (Franklin, 1974)

7) Yarı Kırsal Sanayileşme : Bu örnek daha ziyade Kızıl Çin'de zihniyet bakımından farklı olmakla beraber, kırsal yörelerin korunması, sanayileşme uğruna köylerin boşaltılması eğilimi dışında yeni atılımlara tanık olmaktayız. Bu ülke de kırsal yörelerde, bir yandan tarımsal yetiştiriciliğe diğer yandan da sanayiye yönelme temel ilke olarak benimsenmiştir. " Yarı kırsal sanayileşme"

modeli olarak ifade edilen “taşing”, Mançurya’daki petrol alanlarını kapsamaktadır. Yakın zamanlara kadar terk edilmiş olan bu bölge, yolsuz, konutsuz, buzlar içinde bir bölge idi. Ne var ki Taşing’te var olduğu anlaşılan petrol, Çin’i kısa sürede dünyanın büyük petrolcü ülkeleri arasına koyacak bir düzeye getirdi. İçilecek suyun bile buzlar kırılarak taslarla taşındığı Taşing’te 1970’ler ortalarında şimdi 300 bin kişi yaşıyor. Bu yoksulluk bölgesi olan Taşing’te sayıları yüzü aşmıştır bu merkezlerin. Onları işletenler, petrol alanlarında çalışanlara gerekli tarımsal ürünler ve besin maddeleri üretir. Ayrıca da yöreyi destekleyici nitelikteki küçük fabrikalar işletilir.

Mao’nun kentleşmeye karşı olan ve sanayi toplumunu yarı kırsal düzeyde tutmaya yönelik dünya görünüşünün asıl örneği bu “tarım sanayi köyleridir.” (The Financial Times, 31.7.1974). Kentlerin aşırı ferdiyetçi, birbirinden kopmuş insan yığınlarının yerine, bu düzende, eski kır toplumunun dayanışma ve insancıl yaklaşım felsefesini sürdürmek özlemi görülür. (Gevgili, 2.8.1974, Milliyet)

Ülkemizde, mono-kültür blokları çerçevesinde, örneğin Batman, Murgul, Ergani, Divrik, Guleman bakır madenleriyle petrol ve benzeri bloklarda, gönüllü, özgürce çalışma birimleri kurulabilir. Halkın katkısı sağlanabilir.

Yukarıdan beri sıraladığımız bu çözüm yolları, kırsal alanlardan kentlere olan göçlerin önlenmesi için ele alınması gerekli görülenlerin sadece belirli bir kesimini kapsamaktadır. Ancak o zaman sağlıklı olmayan sanayileşme ve kentleşmenin kurbanı olan köylerimiz, tarihsel köklerinden koparılmaktan kurtarılabilir. Aksi takdirde, köylerden genç ve dinamik yoğunluğun tüketilmesi, kent merkezlerinde aşırı nüfus yığılmaları gecekondulaşma ve yoksulluk kültürü adını verdiğimiz önemli sosyal problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmakta devam edecektir. Gecekondulaşma ve ona bağlı olarak gelişen yoksulluk kültürü, her şeyden önce sağlıklı ve dengeli olmayan sanayileşme ve kentleşme olaylarının bir ürünüdür. Egemen kültür içinde bir yan kültür alanı olarak yoksulluk kültürü son yıllarda bir ahtapot gibi büyük kent merkezlerine kol saran gecekondulaşmanın bir simgesidir. Bu nedenle üzerinde önemle durulması gerekir. Ne yazık ki, ülkemizde antropologlar ve sosyal bilimcileri tarafından yönetilen gecekondulaşma araştırmalarının hiçbirinde bu sorun ele alınmamış, sadece gecekondulaşma süreci yapısal bir değişiklik olarak tasvir edilmiştir.

7 . Gecekonduşma ve Yoksulluk Kültürü

1970 yılında, Türkiye'deki tüm gecekonducuların %72.3'ü dört büyük kentte toplanmış bulunmaktadır. Plânlamaya göre: "Bir yandan büyük kentlerdeki aşırı nüfus birikimi, öte yandan yetersiz istihdam olanakları ile gelir düşüklüğü konut açığına ve gecekonduşmaya neden olmuştur." 1960'da kentli nüfusun %13.5'i bu barınaklarda yaşarken, bu rakamın 1969'da %23.3'e yükseldiği ve bunun miktarının da yaklaşık olarak, 2.750.000. kişiye ulaştığı söylenebilir.

Gecekonducularda Yaşayan Nüfus Yüzdesi

Ankara	65
İstanbul	45
İzmir	35
Adana	45
Bursa	25
Samsun	36
Erzurum	35
Diyarbakır	20

Bugün bu oran Erzurum için %45 civarındadır. (Türkdoğan, 1974).

O halde ülkemizin birçok metropoliten merkezlerinde gecekonduşma nüfusun yarısından fazlasını hatta bazı kentlerde üçte ikisine yaklaşmaktadır. Gecekonducuların büyük çoğunluğu da köy kaynaklıdır. Nitekim Erzurum gecekonducularının %90'ı kırsal alanlardan, ancak %10'u da kent merkezlerindeki işsiz ve yoksul kimselerin oluşturduğu bir yapıyı yansıtır. Sürekli olarak köylerin boşatılması gecekonducularda niçin ve nasıl bir yoksulluk kültürü meydana getirmektedirler. Bu yoksulluk kültürünün toplum yapımız açısından doğurduğu sonuçlar neler olabilir? Tüm bu sonuçlar üzerinde durulması gereken önemli ve hayati noktalar. Bu nedenle kısaca bu soruları açıklamak amacıyla yoksulluk kültürüne değinmek istiyorum. Günümüzde sanayileşmiş toplumların birçok sorunları vardır. Bunların içinde, aşağı sınıf kültürü veya yoksulluk kültürü dediğimiz mesele en önemlilerinden biridir. Yoksulluk kültürü aslında

bir toplumda görülen, genel kültürden veya hâkim kültürden sapmaları, kendine özgü bir takım kültür çevreleri meydana getirmeleri ifade eder. Kemeraltı, gecekondu dediğimiz yoksul halkın yaşadığı alanlarda ortaya çıkan bu yan kültür alanı aslında hızlı sanayileşme ve teknolojinin ortaya koyduğu bir üründür. “ en iyi, çoğu kez iyinin de düşmanı olabiliyor. Teknoloji, her ne kadar amaç olarak mutlu toplumlar yaratmak istiyorsa da bazen zıtlarını da geliştirmektedir. Aşağı sınıf kültürü veya yoksulluk bu tezatlaşmanın bir ürünüdür.

Gelişen her toplumda sınıflaşma bir alın yazısıdır. Bu nedenle her sınıf kültürünü belirleyen özellikler, diğer sınıflardan farklı olarak daha ziyade yoksulluk kavramının etrafında toplanır. Bu toplumun tabanını teşkil eden ve nüfusları büyük kent yörelerinde %50’yi aşan büyük bir grubun sessiz bir ada gibi durması beklenemez. Toplum normlarına karşı koyan çeşitli davranışlarıyla, alkolizm, ilaç alışkanlığı, fahişelik, cinayet, hırsızlık, soygunculuk, kumar gibi çok çeşitli patolojik yönelimleriyle gerçekten bir problem haline gelen büyük kentlerin kenar mahallelerinde yaşayan gecekondu sakinleri aşağı sınıf kültürünün örneklerini verirler.

Yoksulluk kültürü, Lewis’e göre, büyük kent merkezlerindeki en yoksul köylülerle en yoksul işçilerin yaşantı tarzlarını açıklar. (Lewis, 1971) Bundan dolayı gecekonduların kentli-işçi ve köylü karışımı bir kökeni vardır. Yoksulluk, ferdin yetiştiği çevre ve davranışı ile psikolojik durumu arasındaki ilişkilerin bir ürünüdür. Öyle ki, bir çocuk geleneklerini, toplumun motif ve değerlerini temel kültürü kitaplardan öğrenemez. Münferit kültür ve münferit ahlak sistemini ancak bu davranışı bizzat bilen şahıslardan öğrenir. Eğer bir çocuk başka bir kimseyle içten bir ilişki kuramıyorsa, sadece gecekondu ve mensuplarının çocuklarıyla ilişkili ise, sadece gecekondu kültürünü öğrenecektir. Bu husus bize şu gerçeği açıklıyor; sosyal sınıflar ve ferdin yaşadığı kültür çevreleri -yan kültür alanları- ferdin öğrenme çevresini sınıflandırır ve biçimlendirirler. Kalabalık yerde yaşamak alkolizm, sık sık kavgalar, erkeklerin karılarına dayak atmaları, nikâhsız yaşama, kadınlarda çilekeşlik, erkeğin üstünlüğüne inanmak, zor hayat şartlarına göğüs germek, sürekli ıstırapları unutmak için içki kullanmak.

Erzurum gecekonduları üzerinde yaptığımız bir araştırmada (295 hane) Lewis’i kanıtlayan yoksulluk kültürünün bulunduğunu ortaya koymaktadır.

a) Fertlerin milli kurumlarla bütünleşme imkânlarının yokluğu,

b) Aşağı düzeyde toplumsal organizasyon,

c) Yaşamak için sürekli mücadele içinde bulunmaları gibi özellikler.
(Türkdoğan 1974)

Bu durum şu gerçeği ortaya koymaktadır. Halkın gecekondulaşma bölgesinde sürekli maişet peşinde koşması, geçim sıkıntısını yenmeye çalışması, halkın önemli bir kesiminin kültür yaratıcılığına katılmamasına yol açmaktadır. Gecekondulaşma insanımızı, “halk zihniyetinden” ayıran önemli tarafı da burasıdır. Geniş anlamda halk yaratıcılığı, ironiyası, masalları, efsaneleri, mizahı, hiciv, fıkra ve çeşitli sanat eserleriyle manevi kültürün dinamik bir gücüdür. Oysa gecekondulaşma veya aşağı sınıf kültüründe bu yaratıcılık güdükleşmiş, yerini açlıgını giderme gibi temel biyolojik ihtiyaçlara terk etmiştir. Bu da giderek, köylerden kopup gelen “halk zihniyetinin” büyük kentlerin kenar mahallelerinde kültürel yabancılıklarını yitirmelerine ve egemen kültürle bütünleşememelerine yol açmaktadır. Kanımca, üzerinde durulması gereken önemli sosyolojik sorun da buradadır. Türk toplumu, yukarıdan beri zikrettiğimiz reform yollarını denemekle, bu akımı durdurmalıdır. Yoksulluk kültürü, sağlıklı olmayan bir kentleşmenin ve sanayileşme modelinin hazin bir örneğidir. Benzeri sonuçları 2000’ li yıllarda Ülkemizin en büyük metropol kentinin varoşları İstanbul’ da gözlemiş bulunmaktayız. (Türkdoğan, 2006)

SONUÇ

Günümüzde kırsal Türkiye’nin iç ve dış göçler sorunu, Doğu ve Güneydoğu’ya yönelik toplumsal şiddet ve terör olayları, gecekondulaşma, kentleşme, yoksulluk ve karanlıkta yaşama gibi çok boyutlu sorunları üzerinde önemle durulması gereken bütüncül bir konudur. Bu nedenle, kırsal Türkiye kalkınma felsefesinin odak noktasını meydana getirmektedir. Kırsal Türkiye dediğimiz konu, bu nedenle, genel anlamda tarım değil de onun köylüye bağlı biçimini temsil eden ekonomik ve sosyolojik yapısıdır. Bu nedenle tıpkı Röpke’nin de belirttiği gibi tarımın gerilemesini biz, köylünün çiftini çubuğunu terk ederek kentlere akın etmesine yormaktayız. (Röpke, 1967) Bunun için de köylülük niteliğini korumamız gerekir. Bir toplumun bel kemiği sadece tarım değil, onun köylüye bağlı şeklidir. Köylüye bağlı bulunmayan bir tarım, o millet için bir enfeksiyon halini alabilir.

Köylüye bağlı tarımın temel niteliklerinden birini, bir ailenin (sürekli hizmetleri, gündelikçileri ve mevsimsel işçileriyle birlikte) ancak sürebileceği kadar toprağa sahip olması teşkil eder. Toprağın köylünün mülkü olması ve böylece geçmiş ve gelecek kuşakları birbirine bağlayan bu geleneği temsil etmesi bir kaidedir. Ailenin teşkil ettiği sosyal birliğin; aynı köyde oturmaktan, aynı kooperatife üye olmaktan ve aynı sınıfa mensup bulunmaktan doğan ortak bilincin kökü hep topraktır. (Röpke, 1967)

Tarım kentlerinin kurulması, monokültür merkezleri, tarımsal sanayileşme, grup çiftliklerin kurulması, bölgesel kuşaklar gibi çok yönlü çözüm yollarının amacı hem sağlıklı olmayan kentleşme ve sanayileşmeyi korumak hem de köylülük yapısını bozmamak amacını taşımaktadır.

1980'lerden sonra iç-göçlerin yapısı ve dinamikliğinde bir diğer gelişme de Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde başlatılan terör olaylarıdır. 25-30 Yılda beri sürüp giden bu kanlı terör, kırk binin üstünde insanımızın öldürülmesine, mezra-kom ve yaylak kışlak gibi köy altı kuruluşlar yanında birçok köylerimizin de boşalmasına neden olmuştur. 1960-1990 yılları arasında köy-kent nüfus hareketliliğini yakından izlemek, bu gerçeği görmemiz için yeterli olacaktır. 1960'da kent nüfusu %24.3 iken, kır nüfusu %75.7'dir. bu oran 1975'de kentlerde %37.5'a yükselirken, kırsal alanlarda %62.5'e düşmüştür. 15 yıllık süre içinde kentleşme hızı da %5.0 olmuştur. (DPT,1991) Aynı şekilde, 1970'lerin ortasında kır kökenli vatandaşların büyük kentlere göç ettiğine tanık olmaktadır. (Danielson, Keleş, 1978). 1999'lardan itibaren, ülkemizde kentli nüfusun, tüm nüfusun %70'ini oluşturacağı tahmin edilmekte idi. Bugün bu çizgi hemen hemen aşılmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu yöremiz, aşiret-kabile ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Nüfusunun yaklaşık %30'u, kendisini bir aşiret olgusu ile özdeşleştiren bir kimliği yansıtmaktadır. Sanayileşme kentleşme sürecinin büyük kentlerde yoğunlaşması karşısında, kırsal alanlarda baş gösteren işsizlik, terör baskısı ve artan nüfus oranı göç olgusu için itici bir unsur olmuştur. 1990'da kent nüfusu %60'a yükselirken, kırsal alanlarda bu oran %40'lara kadar düşmüştür. Türkiye genelinde 1980'de kentlerde yaşayan nüfus %43 civarında iken, 1997'de bu rakam %65'e ulaşmıştır. 2000'nin başlarında bu oranın %85'e yükselebileceği tahmin edilmektedir. Bu göçlerin %4.7'sinin can korkusu ile ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. (Milliyet, 1 Mart 1999)

Tarıma yeni teknolojilerin girmesi, entansif tarım, toprak yetersizliği ve toprakların mirasla alabildiğine parçalanması, hızlı nüfus artışı, kentlerin iş

yönünden çekiciliği, iletişim ve ulaşımdaki gelişmeler yanında kentlere olan tutum ve sempatilerde yükselme bu göçlerin hızlı bir biçimde artışını uyacaktır. GAP yöresinde 887 kişi üzerinde yürütülen bir araştırmada göç sürecinde sosyo-ekonomik etkenler hala önceliğini korumaktadır. (Ayata, 1994)

Tespitlere göre Güneydoğu Anadolu'da 12 bin kadar yerleşim birimi vardır. Bu köy altı kuruluşlar son derece düzensiz bir dağılımı ortaya koymaktadır. Bu hususu yukarıda ayrıntılarıyla açıklamış bulunuyoruz. Bu yerleşim birimlerinden birine gitmek bazen iki saati alabilmektedir. Bu güç ulaşım koşulları, dağınık yerleşim alanları terör örgütlerinin yuvalanmalarında önemli alt yapıyı hazırlamaktadır. Bu nedenle 1995'de yeniden gündeme gelen merkez köyler projesinin yörede hazırlıkları yapılmalı, küçük ve orta boy sanayileşme atılımlarına hız kazandırılmalıdır. Aksi takdirde, köylerin boşaltılması hatta ölümünden söz açılabilir. Zira Diyarbakır yöresinde (1987-1995) yılları arasında 311.000 kişi göç etmek durumunda kalmıştır. Bugün bu oranın 413.200'e yükseldiği tahmin edilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu (azap, civelek, ikinci, karakullukçu, maraba vb.) adlarla çağrılan atıl iş gücünü temsil eden kimselerdir. Mardin'de bu oran 37.900'dür. Olağanüstü bölgede 752 köy 8 yıl içinde tamamen boşaltılmıştır. 1535 mezra, 235 köy kısmen, 141 mezra da yine kısmen boşalmıştır. Bölgede 8 yıl içinde (1987-1995) 49068 hane kısmen veya tamamen köy ve mezralardan göç etmişlerdir. Göçler hâlâ-yarım yamalak da olsa-sürüp gitmektedir.

Günümüz Batı toplumlarında temel sektör konumunda bulunan tarım ve tarımsal faaliyetler, ülkemiz açısından niteliğini yitirmiş, deyim yerinde ise, hemen her alanda ithalatçı bir konuma gelmiştir. 1962' de başlayan dış-göçler ve 1980'ler sonra Doğu ve Güneydoğu yöremizde meydana gelen toplumsal şiddet ve terör olayları da bu süreçte etken unsur olmuştur.

Türk toplumunun, Asyatik köklerine ve İslami komşularına yönelik adeta bir sıçrama taşı konumunda bulunan Doğu ve Güneydoğu yöremiz, acil olarak bütüncül bir kalkınma sürecine yönelmek durumundadır. Bu nedenle, terör ve şiddet olaylarının giderek yoğunluk kazandığı günümüzde, daha fazla coğrafya kaybetmememiz için birincil nitelikteki toplumsal kalkınma girişimleri başlatılmalıdır.

Günümüzde, Artvin ilimizin belirli kırsal alanlarında okul çocuklarının okullarına gitmek için daha pratik olan Gürcistan topraklarından geçerek gitmeleri, hâlâ akıl-mantık almayan bir sürecin içinde bulunan ülkemizin bir

dramıdır. Öncelik, Doğu ve Güneydoğu yöremize verilmek suretiyle bir milli kalkınma projesinin gündeme alınması gerekmektedir. Böylece, yörede toprak kaybı kadar, siyasal oluşumları da körükleyen ortamların sona ermesinde rol oynayabilecek olan birincil kategorideki ulusal kalkınma projelerinin gündeme taşınmasında zorunluluk vardır.

KAYNAKÇA

- ATALAY, Beşir., “Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma”, **Doktora Tezi**, 1975.
- AYATA, Sencer., **GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması**, Ankara 1994.
- ATAY, Falih Rıfkı., **Dünya Gazetesi**, 8 Nisan.1970.
- AYYILDIZ, Tayyar., **Büyükdere Köyünün Sosyo-Ekonomik Yapısı**, 1975.
- RÖPKE, Wilhelm., **Çağımız Buhranı**, Çev: Orhan Tahsin Günden, 1967.
- MOGEN, John., “Revent Changes in The Rural Communities of the United States”, **Sociologia Ruralis**, Vol, XVI. 1976.
- TOLUN, A., **Fransa’da Bölge Tanzimi ve Yeni Komünöterlerin Kuruluşu**, 1962.
- YAVUZ, Fehmi., **Türk Mahalli İdarelerinin Yeniden Düzenlenmesi Üzerinde BirAraştırma**. 1966.
- KOÇTÜRK, Osman N., **Türkiye’nin Kalkınmasında Tarım ve Sanayi, Yeni Bir Düzen**, Agrindus, 1967.
- ÜLKÜMEN, Lütü ., **Tatbiki Bir Görüşle Zirai Politikamız**, 1966.
- TÜRKEŞ, Alparslan., **Dokuz Işık**, t.y.
- DANIELSON Michael N.; KELEŞ, Ruşen., **Urbanization and Income Distribution In Turkey**, 5. 1-8, 1978.
- DAWIS, John H., **From Agriculture to Agribusiness**, 1966.
- DOĞANCA, M. Y., “Social Stratification and Social Classes in a Western Turkish Villge”, **The Journal of Agricultural Faculty of Ege University**, 13, No. 1, 1976.
- DPT, **Gecekondü Araştırması**, 5, 2, 1991.
- ERALP, Ziya., **Turizmin Sosyal Değişime Sosyo – Ekonomik Etkisi**, 1974.
- FENSKE, Leo J., Kemaliye İlçesinde Bir Dağ Köyü: Kabataş, Atatürk Üniv. Ziraat Fakültesi, C.3, S. 2.
- FRANKLIN S. H., **Gosheim, Baden – Würtermberg: A Mercedes Drof**, In Pacific Viewpoin, vol: 5, 1964.
- GARAUDY, Roger., **Sosyalizmin Büyük Dönemeci**, 1970.
- GENÇLER, Ahmet., “Diyarbakır ve Çevresinde Sosyalleştirilmiş Sağlık Hizmetlerini Etkileyen Toplumsal ve Kültürel Faktörler”, **Doktora Tezi**, 1974.

GEVGİLİLİ, Ali., **Milliyet**, 22. 8. 1974.

HALPERIN, H., **Integration of Agriculture and Industries**, 1967.

HALGERN, Joel., **The Changing Village Communit**e, 1967.

Halk Sektörü Semineri, 1973.

KARES, Jery F., **Soviet and East European Agriculture**, 1967.

KISHALI, Yunus., **Doğu'da Köy Dışı Çalışmaları**, Hohenheim Üniversitesi.

Köy İşleri Bakanlığı, Köy Envanter Etütleri.

LEWIS, Oscar., **İşte Hayat**, 1971.

LEWIS, Oscar., **Sanches'in Çocukları**.

Milliyet, 1 Mart 1999.

SCHAWARRZWELLER, Harry K., "Tractorization of Agriculture: The Social History of a German Village", **Sociologia Ruralis**, vol: 11, 1971.

SÖZER, Necdet., **Diyarbakır Havzası: Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından Bir Bölge Araştırması**, 1969.

ŞEFKATI, Gülten., **Erzincan İli Kemaliye İlçesindeki Ziraat İşletmelerinin Ekonomik Durumu**, 1971.

TÜMERTEKİN, Erol., "Yerleşme Planlaması, Şehir – Köy İlişkileri", **Coğrafya Dergisi**, C.10, 1973.

TÜRKOĐAN, Orhan., **Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**, 1970.

TÜRKOĐAN, Orhan., **Tarımsal Yenilik Tekniklerinin Yayılması: Federal Almanya Örneği**, 1973.

TÜRKOĐAN, Orhan., **Batı Almanya'nın Bir Kentinde Türk İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı**, 1973.

TÜRKOĐAN, Orhan., **İstanbul Gecekondu Kimliği**, İ.Q.Yayınları, 2006, İstanbul.

TÜRKOĐAN, Orhan., **Salihli'de Kazak Göçmenlerinin Yerleşmesi**, 1969.

Türk Köylerinde Modernleşme Eğilimleri, **Rapor : I**, 1970.

ZIMMERMAN Carle C.; SOROKIN, P., "A Systematic Source Book in Rural Sociology, 1930" **Census, ERS**, P-27, No: 44, June 1973.

